

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ЕТАП ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: КОНЦЕПЦІЇ ТА РЕАЛІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЗУМОВЛЕНОСТІ

CONSOLIDATION STAGE OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION: CONCEPTS AND REALITIES OF SOCIO-ECONOMIC CONDITIONALITY

Кобильник В.В.,

orcid.org/0000-0001-6927-4219

докторант кафедри політології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття встановлює особливості соціально-економічних вимірів у теоретичних візіях демократизації глобального та національного рівнів, які визначають зміну підходів до значення консолідаційного етапу. Досліджено концептуальні положення щодо переформатування передумов демократизації, які схилиються до усунення провідного значення консолідаційних норм. Автор доводить, що демократична політична консолідація може бути успішною лише тоді, коли будуть впроваджені системи соціального захисту та інклюзивна економічна політика для подолання соціальних розбіжностей. Звернено увагу на теоретичні позиції, згідно з якими економічна та соціальна стабілізація в умовах перехідного стану слугують фундаментальною основою для політичної консолідації. Встановлено значення консолідаційної поведінки нових демократичних інституцій, які залишаються вразливими до регресу («відкату»), оскільки громадяни прагматично надаватимуть пріоритет економічному виживанню над абстрактними громадянськими свободами. Доведено, що політичний розподіл ресурсів та нерівність багатства під час демократичних переходів визначають можливість досягнення конкретним суспільством довгострокової політичної консолідації. Розкрито зміст та значення економічної незалежності заможного середнього класу, який має необхідну спроможність, щоб протистояти політичному клієнтелізму, мережам покровителів-клієнтів та тактиці купівлі голосів, яку використовують олігархічні групи. Виявлено, що наявність соціальної довіри та громадянської співпраці становить важливий нематеріальний ресурс, необхідний для підтримки внутрішніх взаємозв'язків перехідного суспільства на основі формування інститутів демократичного врядування. Розглядаються відсутність взаємної довіри між соціальними групами у сучасних перехідних суспільствах, які мали досвід тоталітарної атомізації. Вона призводить до політичної фрагментації та інституційної дисфункції. Відзначено, що структурна будова систем соціального забезпечення в країнах з перехідною економікою значною мірою впливає на розвиток довгострокової підтримки громадянами консолідованої демократичної держави. Автор аргументує, що міжнародне економічне середовище та кризові події (пандемія, війни) змушують перехідні урядові коаліції «нових демократій» впроваджувати соціально-непопулярні заходи жорсткої економії. З'ясовано, що ключовими рамковими засадами, які є ознаками консолідації демократичної політичної системи є забезпечення процесів повноцінного представництва, ухвалення рішень та процеси безпосереднього врядування. Обґрунтовано, що фокус оцінювання перспектив консолідації демократії в сучасних дослідженнях зміщується від рівня захисту прав і свобод до розгорнутого аналізу цілісної інституційної екосистеми реального демократичного вибору.

Ключові слова: консолідація, демократизація, групове середовище, політичне представництво, теорії модернізації, концепція розподілу, соціальна нерівність, економічна стабільність.

The article establishes the features of socio-economic dimensions in theoretical visions of democratization at the global and national levels, which determine the change in approaches to the significance of the consolidation stage. The conceptual provisions on the reformatting of the prerequisites of democratization, which tend to eliminate the leading significance of consolidation norms, are investigated. The author argues that democratic political consolidation can be successful only when social protection systems and inclusive economic policies are implemented to overcome social disparities. Attention is drawn to theoretical positions according to which economic and social stabilization in transitional conditions serve as a fundamental basis for political consolidation. The significance of the consolidation behavior of new democratic institutions, which remain vulnerable to regression ("rollback"), is established, since citizens will pragmatically prioritize economic survival over abstract civil liberties. It is proven that the political distribution of resources and wealth inequality during democratic transitions determine the possibility of a particular society achieving long-term political consolidation. The content and significance of the economic independence of the wealthy middle class, which has the necessary capacity to resist political clientelism, networks of patrons-clients and vote-buying tactics used by oligarchic groups, are revealed. It is revealed that the presence of social trust and civil cooperation is an important intangible resource necessary for the connection of a transitional society based on the formation of institutions of democratic governance. The lack of mutual trust between social groups in modern transitional societies that have had the experience of totalitarian atomization is considered. It leads to political fragmentation and institutional dysfunction. It is noted that the structural structure of social security systems in countries with transition economies significantly affects the development of long-term support by

citizens for a consolidated democratic state. The author argues that the international economic environment and crisis events (pandemic, wars) force transitional government coalitions of "new democracies" to implement socially unpopular austerity measures. It is found that the key framework principles that are signs of the consolidation of a democratic political system are ensuring the processes of full representation, decision-making and direct governance processes. It is substantiated that the focus of assessing the prospects for the consolidation of democracy in modern research is shifting from the level of protection of rights and freedoms to a detailed analysis of the holistic institutional ecosystem of real democratic choice.

Key words: consolidation, democratization, group environment, political representation, theories of modernization, the concept of distribution, social inequality, economic stability.

Постановка проблеми. Етапи демократизації активно переосмислюються в сучасній політичній теорії. Поява нових теоретичних візій глобального рівня демократизації визначає зміну підходів до значення консолідаційного етапу. Удосконалення емпіричних засобів вимірювання демократизації також розкриває нові аспекти значення консолідації. Розширення цифрової політичної участі вимагає від дослідників дати відповідь на специфіку консолідаційних процесів.

Для початку ХХІ століття є характерним поява кейсів навздогінної демократизації, які змушують визначатися стосовно консолідаційного етапу його практик та ресурсів.

Теоретичні твердження щодо переформатування передумов демократизації схиляються до усунення значення консолідаційних норм. Український контекст консолідації демократії вимагає розробки національних моделей на основі досвіду та інституційно-акторної структури політичної системи у повоєнний період. Питання стандартизації демократичних практик та демократичної консолідації на локальному та мікрорівні політичних взаємодій викликає все більшу увагу.

Демократична ерозія виступає одним з провідних чинників зростання сумнівів в спроможності агентів змін, які покликані забезпечити позитивні підсумки демократизації в перехідних країнах. Емпірична цінність та упередженість в оцінках підсумків розвитку демократичного політичного процесу також змушує до появи нового фокусу щодо консолідації демократії.

Аналіз публікацій. Параметри та передумови консолідації демократії активно розробляють українські науковці. П. Горінов та О. Ярошенко встановлюють значення політичних знань як чиннику національної консолідації та протидії інформаційним загрозам [1]. А. Семенюк та М. Сукач вивчають стратегії консолідації та самопрезентації в англомовному політичному дискурсі [2]. Л. Станіславенко розкриває особливості політики консолідації української держави в умовах трансформаційної кризи [3]. Разом з тим, доречним є звернення до соціальних передумов консолідації демократії в сучасних концептуальних моделях.

Метою статті є ідентифікація сучасних теоретичних візій консолідаційного етапу демократизації. Завданням статті є розкриття значення емпіричного підтвердження соціально-економічного

підґрунтя в процесі в демократичної консолідації.

Основний зміст. Класики дослідження соціальних передумов демократизації (зокрема, Х. Лінц [8], Г. О'Доннел [9], А. Шедлер [11]) підкреслювали, що за умов високого рівня соціальної нерівності, перехідні політичні еліти розглядають демократизацію як загрозу своїй власності та активам. Це спонукає поставити авторитарні режими навмисно уповільнювати демократичну консолідацію шляхом прихованої концентрації влади та/або системної корупції. Отже, політична консолідація може бути успішною тоді, коли будуть впроваджені системи соціального захисту та інклюзивна економічна політика для подолання соціальних розбіжностей. Метою процесу є перетворення демократії на взаємовигідну (прагматичну) основу для всіх соціальних верств. Як вважають Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон, стимули для участі у фіскальному перерозподілі або уникнення нього, що виникають внаслідок нерівності в розподілі активів, є ключовим фактором у формуванні політичних переходів. Це говорить про те, що перерозподіл активів, якщо його зворотне є відносно дорогим, може бути використаний для зміни динаміки режиму [5, р. 939].

Економічна та соціальна стабілізація перехідного стану слугує фундаментальною основою для демократичної політичної консолідації. Системні реформи не можуть бути успішними в роз'єднаному, збіднілому суспільстві. Такі соціальні передумови безпосередньо підтверджують базові передумови теорій політичної модернізації, які стверджують, що стійка демократична консолідація вимагає певного рівня економічного розвитку й спроможності (див.: [7]). Важливим параметрами є також урбанізація та громадянська просвіта населення, які сприяють формуванню активістської політичної культури. При цьому Д. Аджемоглу та Д. Робінсон відкидають абсолютну спроможність демократизації запобігти революції, залежно від цінності демократії для бідних. Для наших цілей цікавіше обмежити увагу випадком, коли демократизація справді запобігає революції. Цінність демократії для бідних залежить від того, чи вона консолідована [5, р. 947].

Досягнення базового рівня економічної передбачуваності та матеріальної безпеки також не є встановленим та незмінним показником. Нові демократичні інституції залишаються вразли-

вими до регресу («відкату», backsliding), оскільки громадяни прагматично надаватимуть пріоритет економічному виживанню над абстрактними громадянськими свободами. Відповідно навіть «проконсолідаційні» еліти не можуть запобігти гібридизації режиму «знизу». Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон зазначають, що попри моделювання спроможності еліти як такої, що рівномірно розподіляє активи між бідними, інше тлумачення полягає в тому, що це стратегія кооптування. Зокрема, еліта може вибірково перерозподіляти активи серед груп бідних, які є важливими для загрози революції та яких можна переконати перейти на бік за допомогою таких переказів [5, р. 956].

Політичний розподіл ресурсів та нерівність майнового стану під час демократичних переходів визначають можливість досягнення конкретним суспільством довгострокової політичної консолідації. Альтернативою є комплексна соціально-політична нестабільність. Ця динаміка ретельно пояснюється концепціями перерозподільної політики (див.: [16]), яка демонструє, як серйозні економічні диспропорції створюють *«менталітет нульової суми»* між заможними елітами та збіднілою більшістю. Ж. Александер справедливо стверджує, що впливові соціально-економічні сектори суспільства відмовляються від варіантів повалення демократичних правил лише тоді, коли вони передбачають низькі ризики в демократії. Аргументація автора відповідає усталеним твердженням про передбачуваність, необхідну для розвитку сучасного капіталізму [6].

Поступове формування сильного, незалежного середнього класу виступає вагомим «соціальним стабілізатором», який запобігає поверненню перехідних демократій до авторитарного управління. Це явище певним чином узгоджується зі структуралістськими теоріями демократії (див.: [12]), які наголошують на тому, що розподіл соціально-економічної влади між соціальними верствами є більш важливим, ніж наявність формальної демократичної інституційної структури. Заможний середній клас має необхідну економічну незалежність, щоб протистояти політичному клієнтелізму (мережам покровителів-клієнтів) та практикам купівлі голосів, яку застосовують олігархічні групи заради збереження контролю над владними рішеннями. У роботі «Джерела демократичної консолідації» викладається твердження Ж. Александера про те, що для консолідованих демократій існує політична, а не економічна чи соціальна передумова. Політичні пакти, розподіл влади та інституційні структури, за його словами, можуть допомогти стабілізувати невизначені демократії, але вони не можуть створити консолідацію [6].

Перехідна економічна структура порушує традиційний «суспільний договір», оскільки елітам не потрібно вести переговори з громадянами або

залишатися підзвітними перед ними. Як наслідок, фактично заморожуються демократичні реформи та консолідація. Таким чином, країни, які не диверсифікують свою економіку, мають труднощі з побудовою самодостатніх демократичних інституцій, оскільки публічна влада приховано контролюється екстрактивними, непрозорими груповими мережами. Ж. Александер висуває запитання, чому нестабільні та стагнуючі демократії в Європі перетворилися на досить стабільні демократичні системи? Вчений пропонує теорію раціонального вибору демократичної консолідації на основі огляду краху та переходу до демократичних інституцій. Через аналіз подій трансформацій в Іспанії, Великій Британії, Франції, Німеччині та Італії Ж. Александер дослідив, як ключові політичні сектори встановили довгострокову відданість демократії, яка відрізняє консолідовані демократії [6].

Значний соціальний шок та економічні зрушення, спричинені швидкою лібералізацією ринку, створюють глибоку кризу легітимності, яка призупиняє політичну консолідацію. Ця складна взаємодія соціально-економічних та політичних чинників аналізується політекономічними концепціями демократичного переходу (див.: [8]), які досліджують особливості одночасного реформування командної економіки та авторитарного політичного режиму наприкінці 1990 – початку 2000-х років. На сучасному етапі глобальних цифрових трансформацій ця аргументація парадоксальним чином реактуалізується. Ж. Александер, як ми бачили, висуває аргументацію, паралельну усталеним твердженням про передбачуваність, необхідну для розвитку сучасного капіталізму [6].

Глибина «вкоріненості» соціальної довіри та громадянської співпраці становить важливий нематеріальний капітал, необхідний для зв'язку перехідного суспільства з його новими політичними інституціями. У консенсусно затверджених посібниках до порівняльної політології теорія демократичної консолідації стосується процесу, завдяки якому нова демократія «дозріває», стабілізується та стає самодостатньою, зменшуючи ймовірність повернення до авторитаризму. Це включає створення сильних політичних інститутів, закріплення демократичних норм і цінностей, а також активну участь громадян у політичному житті. Успішна консолідація призводить до стабільного політичного середовища, де демократичне управління глибоко вкорінене в суспільстві [9].

У сучасних перехідних суспільствах, які мали досвід тоталітарної атомізації (та вже пройшли десятиліття формальної інституалізації демократії), відсутність взаємної довіри між соціальними групами призводить до політичної фрагментації та інституційної дисфункції. Тому «культивування»

міцного громадянського суспільства на основі спроможних неурядових організацій та інклюзивних соціальних просторів є важливою емпіричною передумовою політичної консолідації в умовах цифровізації. Діджитальна політична участь, за висновком українських науковців, сприяє перетворенню пасивних суб'єктів на активних, демократичних громадян, які здійснюють політичну співпрацю (див.: [4]).

Згідно із базовими методичними передумовами сучасної порівняльної політології, економічна стабільність відіграє ключову роль в успіху консолідації демократії, створюючи середовище, в якому громадяни можуть визначити пріоритети своєї політичної участі, не зважаючи на економічні проблеми. Коли громадяни відчують зростання рівня життя, вони більш схильні вимагати підзвітності та активної участі в управлінні. І навпаки, економічні потрясіння можуть призвести до розчарування в демократичних процесах, збільшуючи схильність до популізму чи авторитаризму. Таким чином, стабільна економіка може посилити підтримку демократії та позитивно сприяти її консолідації [8].

Структурна будова систем соціального забезпечення в країнах з перехідною економікою значною мірою впливає на розвиток довгострокової підтримки громадянами консолідованої демократичної держави. Згідно з баченням теорії держави загального добробуту в XXI столітті, опрацьованої Дж. Штігліцем, спосіб, за допомогою якого держава розподіляє матеріальні ресурси, відіграє важливу роль у структуруванні громадянства та політичної інклюзії [15].

На тлі соціально-економічних наслідків демократизації албанський науковець-економіст Скапі Герті слушно наголосив, що окреме (за межами соціально-економічного контексту) поняття політичної консолідації також є проблематичним для розуміння демократії як термін, що виключає концептуальне закриття її ідентичності. Демократизацію завжди слід розуміти як відкритий, динамічний процес, який може відзначати прогрес і відставання на своєму шляху, а також він може продовжувати залишатися в порушеній формі (хоча й проблематично, функціонуючи з серйозними недоліками) протягом тривалого

часу. Випадки багатьох нових демократій у різних частинах світу найкраще продемонстрували це за останні 26 років [14].

Теорії емпіричної апробації демократизації ще з початку XXI століття ілюструють (див.: [17]), що перехідні економіки є вразливими до зовнішніх (глобальних) ринкових викликів. Крім того, міжнародне економічне середовище та кризові події (пандемія, війни) змушують перехідні урядові коаліції «нових демократій» знову впроваджувати соціально-непопулярні заходи жорсткої економії. Відтак «внутрішній суспільний договір» піддається випробуванням, які послаблюють легітимність консолідаційних демократичних еліт.

Висновки. Отже, сучасні соціально-економічні теорії консолідації демократії реалізують проєктивне бачення розбудови сталої демократії як підсумку демократичних трансформацій. Основними ознаками консолідації є тривалий період функціонування демократичних політичних інститутів та процесів. При цьому ключовими рамковими засадами, які є емпіричними ознаками консолідації демократичної політичної системи, є забезпечення процесів представництва ухвалення рішень та процеси безпосереднього врядування. Кількісні та якісні оцінки цих процесів в умовах цифровізації проходять процеси істотної корекції. У сучасних дослідженнях фіксується розширення картини ситуативної обізнаності відповідно до країн та регіонів. Деталізуються дані щодо політичної участі та особливостей реалізації умов і свобод громадян. Згідно з даними щорічних оглядів, фокус оцінювання зміщується від рівня захисту прав і свобод до розгорнутого аналізу всієї інституційної екосистеми реального демократичного вибору. Як один з ключових параметрів розглядається рівень зміцнення еліт та дієвість публічної відкритості і ухвалення політичних рішень. В умовах сучасної України цифровізація політичної участі є основою для переосмислення цілей подальшого демократичного транзиту та його ключових параметрів і повноважень. Вона передбачає консолідаційну перспективу виходячи з інституційної спроможності сучасної України. Матеріал політичних систем Центральної та східної Європи є основою для подальших кроків у роботі теми даній статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горінов П., Ярошенко О. Політичні знання як чинник національної консолідації та протидії інформаційним загрозам. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2024. Вип. 36. С. 43-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2024_36_7
2. Семенюк А. А., Сукач М. А. Стратегії консолідації та самопрезентації в англomовному політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2023. Вип. 20. С. 17-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2023_20_6
3. Станіславенко Л. А. Політика консолідації української держави в умовах трансформаційної кризи. *Політичне життя*. 2021. № 2. С. 38-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2021_2_8

4. Шульжик Ю. О., Квасній О. Р., Осліковський В. В. Комунікаційні мотиви з використанням цифрових технологій для консолідаційної політичної безпеки територіальних громад в Україні. *Національні інтереси України*. 2024. № 2. С. 544-551. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/niukr_2024_2_50
5. Acemoglu D., Robinson J. A. A Theory of Political Transitions *The American Economic Review*. Vol. 91. No. 4 (Sep. 2001). 938-963. DOI: 10.1257/aer.91.4.938
6. Alexander G. The Sources of Democratic Consolidation. Ithaca: *Cornell University Press*. 2018. URL: <https://muse.jhu.edu/book/72456>. (Last accessed: 02.16.2026)
7. Domingues J. M. *Political Modernity and Social Theory Origins, Development and Alternatives*. Routledge 2024. 484.
8. Haggard S., Kaufman R. The Political Economy of Democratic Transition. *Foreign Affairs*. 1996. 75.376. DOI:10.2307/20047508. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691027753/the-political-economy-of-democratic-transitions?srsId=AfmBOoql-gKhT-Xf-IG3ZeBvCyYyNWYY2qkxP5Uu-RRZe8XzTmjKxWSA>(Last accessed: 02.16.2026)
9. Intro to comparative politics review. Theory of democratic consolidation. *Introduction to Comparative Politics*. 2024. URL: <https://fiveable.me/introduction-comparative-politics/key-terms/theory-of-democratic-consolidation> (Last accessed: 02.16.2026)
10. Linz J. J., Stepan A. Problem of Democratic Transition and Consolidation. *Journal of Democracy*. 1996. 7.2. 14-33. <https://adpm.pbworks.com/f/Democratic+Consolidation-Linz+and+Stepan-1996.pdf>(Last accessed: 02.16.2026).
11. O'Donnell G. Illusions About Consolidations. *Journal of Democracy*. 1996. Vol. 7.34-51. (Last accessed: 02.16.2026).
12. Pop-Eleches G., Robertson G. Structural Conditions and Democratization. *Journal of Democracy*. 2015. Vol. 26. Issue 3. 144-156. URL:<https://www.journalofdemocracy.org/articles/structural-conditions-and-democratization/> (Last accessed: 02.16.2026).
13. Schedler A. What is Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 1998. Vol. 9. No. 2. 91-107. URL:<http://www.jstor.org/stable/2677820> (Last accessed: 02.16.2026).
14. Sqapi G. Democratic consolidation as a teleological concept in the study of post-authoritarian regimes. URL: <https://philarchive.org/archive/SQADCA> (Last accessed: 02.16.2026)
15. Stiglitz J. E. The welfare state in the twenty first century. URL:https://ipdcolumbia.org/wpcontent/uploads/2024/08/The_Welfare_State_in_the_Twenty-First_Century.pdf (Last accessed: 02.16.2026).
16. Tabata K. Redistributive Policy and R&D-based Growth. *Discussion Paper Series*. 2021. 227. School of Economics. Kwansei Gakuin University. URL:<https://ideas.repec.org/p/kgu/wpaper/227.html> (Last accessed: 02.16.2026).
17. Whitehead L. Democratization: Theory and Experience. *Part of series Oxford Studies in Democratization*. Oxford: Oxford University. 2002. 312. URL:<https://www.amazon.com/Democratization-Theory-Experience-Oxford-Studies/dp/0199253285> (Last accessed: 02.16.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 29.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.09.2026